

EUR Research Information Portal

Slavenhandel

Published in:

De Gouden Eeuw in 500 portretten, taferelen & analyses

Publication status and date:

Published: 01/10/2022

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Document License/Available under:

Article 25fa Dutch Copyright Act

Citation for the published version (APA):

van Stipriaan Luiscius, A. (2022). Slavenhandel. In W. Frijhoff, C. Secretan, & A. Nijenhuis-Bescher (Eds.), *De Gouden Eeuw in 500 portretten, taferelen & analyses* (Vol. 2, pp. 1233-1238).

[Link to publication on the EUR Research Information Portal](#)

Terms and Conditions of Use

Except as permitted by the applicable copyright law, you may not reproduce or make this material available to any third party without the prior written permission from the copyright holder(s). Copyright law allows the following uses of this material without prior permission:

- you may download, save and print a copy of this material for your personal use only;
- you may share the EUR portal link to this material.

In case the material is published with an open access license (e.g. a Creative Commons (CC) license), other uses may be allowed. Please check the terms and conditions of the specific license.

Take-down policy

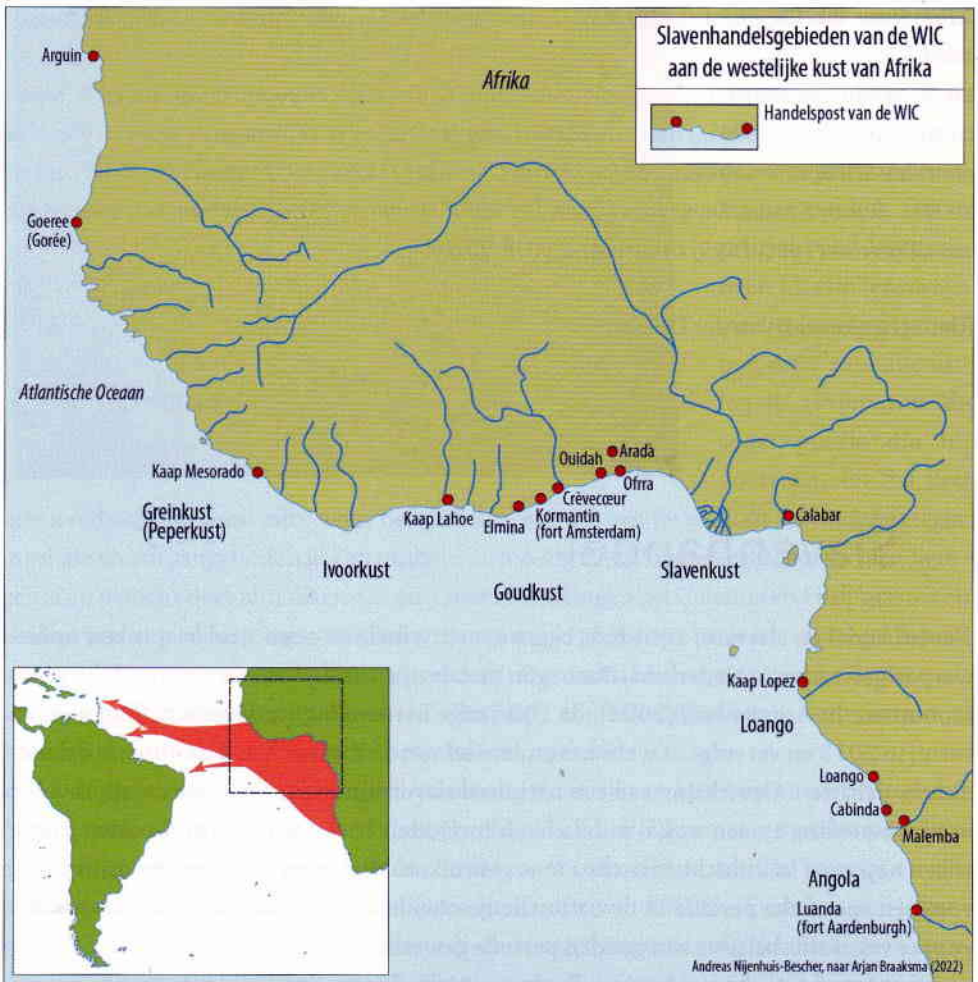
If you believe that this material infringes your copyright and/or any other intellectual property rights, you may request its removal by contacting us at the following email address: openaccess.library@eur.nl. Please provide us with all the relevant information, including the reasons why you believe any of your rights have been infringed. In case of a legitimate complaint, we will make the material inaccessible and/or remove it from the website.

Slavenhandel

Slavenhandel en slavernij zijn sinds begin eenentwintigste eeuw veel besproken onderwerpen geworden in Nederland. Dat begon met de oprichting van een nationaal slavernijmonument in Amsterdam (2002), de 150-jarige herdenking van de afschaffing van slavernij in 2013 en vervolgens werd het onderdeel van de Zwarte Piet- en culturele dekolonisatie-debatten. Oprichting van een nationaal slavernijmuseum in Amsterdam is volop in voorbereiding en een aantal musea heeft inmiddels besloten de term 'Gouden Eeuw' alleen nog maar in kunsthistorische zin te gebruiken. Niet meer als algemene aanduiding voor een specifieke periode in de nationale geschiedenis van Nederland, daarvoor is het voor te velen allesbehalve een gouden periode geweest.

Het eerste kritische geschiedenisboek over Nederlandse slavernij en de gevolgen daarvan, is van de hand van de Surinaamse auteur, actieleider en oorlogs-verzetsman Anton de Kom (1898-1948). Verbannen uit zijn geboorteland wegens communistische opruiing publiceerde hij in 1934 in Nederland zijn *Wij slaven van Suriname*. Weliswaar verschenen er niet veel later een Engelse, Spaanse en Duitse vertaling, maar vervolgens werd er decennialang niet meer van gehoord tot in 1971 een tweede druk verscheen. Inmiddels is het boek enkele tientallen drukken verder, verscheen het in 2020 zelfs in de non-fictie bestsellerlijsten toen De Kom werd verkozen tot een van de iconen in de nationale historische canon en is zijn standbeeld in het centrum van Amsterdams grootste Afro-Nederlandse wijk een vertrouwd gezicht geworden.

Volgens de meest conservatieve schattingen zijn minstens 1,3 miljoen mensen slaaf gemaakt onder de Nederlandse vlag tussen circa 1600 en 1830 in het gebied van de Atlantische en van de Indische Oceaan. Ongeveer de helft daarvan vond plaats vóór 1730,

min of meer gelijk verdeeld over beide gebieden. Een militair in dienst van de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), J.C. Hofman, noteerde in de jaren 1670 dat slaafgemaakte mensen uit onder meer Madagaskar, Ceylon (nu Sri Lanka), Bengalen (nu deels Noordoost-India en West-Bangladesh), Bali, Borneo (nu Kalimantan) en Ambon, alle drie in hedendaags Indonesië, dagelijks werden verhandeld en in feite de belangrijkste handelswaar vormden voor de VOC in die regio. Volgens hem was het onmogelijk een (koloniaal) huishouden draaiend te houden zonder gebruik van slaven. Deze Aziatische kant van de slavernijgeschiedenis is nog weinig onderzocht. Veel meer is inmiddels bekend over het trans-Atlantisch slavernijstelsel.

Tussen circa 1600 en circa 1830 zijn ongeveer 600.000 West- en Centraal-Afrikaanse mensen met Nederlandse schepen gedwongen naar de Amerika's getransporteerd. Daar

moesten zij de rest van hun leven, evenals de generaties na hen, als slaven werken op onder meer plantages en schepen, in zoutmijnen en in huishoudens. Tot het eerste kwart van de achttiende eeuw had de West-Indische Compagnie (WIC) van de Nederlandse overheid het monopolie op deze mensenhandel gekregen. Deze onderneming was in 1621 opgericht als de Atlantische tegenhanger van de succesvolle VOC en als belangrijk wapen om de Iberische macht in het Atlantisch gebied te ondermijnen. Toen in 1580 Portugal onder één kroon werd verenigd met Spanje kon een aantal consumptiegoederen, zoals suiker, tabak en met name zout uit de Amerika's niet meer via Portugal worden ingevoerd. Nederlandse schippers gingen dat nu zelf halen, wat uiteindelijk leidde tot het samenvoegen van die initiatieven en hun kapitaal in een door de overheid gesanctioneerde en van een monopolie voorziene onderneming, de WIC. Dat monopolie gold ook de mensenhandel, wat uiteindelijk tot 1730 standhield. Particuliere handelaars namen de mensenhandel toen over. Dat de WIC ook een geopolitiek doel had, bleek uit het feit dat haar monopolie behalve handel en transport ook het veroveren en besturen van territoria behelsde en kaperbrieven tegen vijandelijke mogendheden sanctioneerde.

De WIC is nooit een groot succes geworden en maakte in 1674, na een feitelijk faillissement, in afgeslankte vorm een doorstart. Dit was in belangrijke mate een gevolg van de verovering van de Portugese kolonie Pernambuco in het noordoosten van Brazilië. Tijdens de vierentwintigjarige aanwezigheid daar (1630-1654) leerden de Nederlanders de kneepjes van wat bekend zou worden als de driehoekshandel: van de Republiek met koopwaar naar de kusten van Afrika varen om daar die lading te ruilen voor mensen, die vervolgens als slaven in de Amerika's werden verkocht, om vervolgens terug te keren naar de Republiek beladen met door slavenhanden geproduceerde producten als suiker, koffie en tabak. Het draaiend houden en uitbreiden van die plantage-economie in Pernambuco en tegelijkertijd de Portugezen buiten de deur houden, ging de middelen van de WIC uiteindelijk ver te boven.

Het monopolie van de WIC, inclusief de mensenhandel, werd in 1730 beëindigd. In een eeuw waren ruim 300.000 mensen onder verantwoordelijkheid van de Nederlandse overheid gedwongen de oceaan over te steken, in minder dan driekwart eeuw verdubbelden particuliere handelaars dat aantal nog eens. De voornaamste gebieden van inscheeping verschilden enigszins tussen de WIC- en de vrijhandelsperiode. De belangrijkste waren de kusten van hedendaags Ivoorkust en Ghana (het aandeel verschoof van ruim een tiende van alle slaafgemaakten naar vijf tiende), rond de Bocht van Benin (van ruim drie tiende naar een halve tiende) en Congo-Angola (beide periodes ruim vier tiende). De voornaamste eindbestemmingen waren: Brazilië (tot circa 1650), Noord-Amerika (tot ca. 1665), Suriname, Berbice, Essequibo en Demerara (de laatste drie werden na 1814 Brits-Guyana) en de Nederlands-Caribische eilanden, in hoofdzaak Curaçao en Sint-Eustatius (alle tot ca. 1803, toen Engeland de handel overnam en even later verbood). Laatstgenoemde twee eilanden

waren veel meer doorvoerhaven dan eindstation voor de slaafgemaakten, voornamelijk naar Spaans-Amerikaanse koloniën. Ondanks het WIC-monopolie is waarschijnlijk één op iedere zes slaafgemaakten vervoerd op een illegaal georganiseerd schip, zogenaamde 'lorredraaiers'. Vaak waren deze afkomstig uit de provincie Zeeland. WIC-schepen transporteerden over het algemeen 500-600 slaafgemaakte Afrikanen, de lorredraaiers en later de vrijhandelsschepen rond 300. Gemiddeld was één op de vijf slaafgemaakten een kind jonger dan ongeveer tien jaar, bijna twee derde van het totaal was mannelijk en gemiddeld één op iedere zeven personen in de slavenruimen overleefde de overtocht niet.

Meestal voeren de slavenschepen rechtstreeks naar de door hun directeuren aangewezen locaties, maar daar waren lang niet altijd voldoende slaafgemaakten 'op voorraad' om de ruimen vol te krijgen. In dat geval zeilden ze door naar andere plaatsen en/of wachtten ze net zo lang totdat er genoeg nieuwe gevangenen waren aangeleverd om de middenreis, zoals de oversteek van Afrika naar de Amerika's werd genoemd, commercieel rendabel te maken. Schepen wachtten gemiddeld ongeveer honderd dagen om hun lading te voltooien, waarna ze ongeveer 76 dagen nodig hadden om de Atlantische Oceaan over te steken. Bijgevolg bleven de eerste Afrikanen die in het scheepsruim werden gestopt daar ongeveer een half jaar opgesloten. De meeste lorredraaiers zeilden rechtstreeks naar het Congo-Angola-gebied en zij maakten ook wat snellere reizen. Vaker dan gedacht waren hun geheime opdrachtgevers tevens directeuren van de WIC en/of kooplieden die ook bij de legale handel betrokken waren.

Toen de WIC de slavenhandel domineerde, werden de meeste Afrikanen verscheept vanaf de kusten tussen het huidige Benin en Angola. De kusten voor goud, ivoor en graan (= peper) werden ook aangedaan, maar die leverden in het begin voornamelijk de producten waarnaar ze door de Europeanen vernoemd waren. Alleen de Goudkust, het huidige Ghana, begon na 1660 in grotere hoeveelheden tot slaaf gemaakte mensen aan de Nederlanders te leveren. Het Senegal/Gambia-gebied is nooit van groot belang geweest voor de Nederlandse slavenhandel, hoewel het beroemde slavenhandelseiland Goré (Goeree, dat wil zeggen goede rede of haven), voor de kust van de huidige Senegalese hoofdstad Dakar, ooit in handen was van de Nederlanders. Vanwege dit slavernijverleden werd het eiland eind vorige eeuw, net als de koloniale binnensteden van Paramaribo (Suriname) en Willemstad (Curaçao), op de werelderfgoedlijst van UNESCO gezet. Ook de archieven van de grootste slavenhandelaar in de vrijhandelsperiode, de Middelburgsche Commercie Compagnie (MCC), zijn op UNESCO's 'Geheugen van de Wereld'-register geplaatst. In dat vrijhandelstijdperk (ca. 1730-ca. 1803) werden de meeste slaafgemaakten verscheept van de kusten van het huidige Liberia tot en met Ghana en vanaf de kusten van het Congo-Angola-gebied. Ook na de Britse periode als gevolg van de Franse bezetting van Nederland zijn er nog vele duizenden Afrikanen in de koloniën ingevoerd, alleen gebeurde dat nu door buitenlandse slavenhandelaars.

Hoewel waarschijnlijk de meeste Nederlanders in die tijd het slaaf maken van niet-Nederlanders accepteerden als een natuurlijk of door God gegeven fenomeen, waren er ook toen altijd al oppositionele stemmen te horen. Dat begon al bij een van de grondleggers van de WIC, Willem Usselincx (1567-1647), die van mening was dat slaven nooit zo veel waarde zouden kunnen produceren als vrije arbeiders. Tegelijkertijd waren er ook opinie-makers, met name gereformeerde predikanten, die zich vanuit Bijbelse en humanitaire overtuigingen tegen het slavenstelsel verzetten. Zo verklaarde de Vlissingse predikant Gregorius de Raad in de jaren 1660 in zijn preken en publicaties dat de hele wereld wist hoe slecht slaafgemaakten werden behandeld door 'onze mensen', hoe ze 'tegen hun wil uit Afrika werden gestolen' en 'de verschrikkelijke en beruchte zonden en de ongehoorde heidense wreedheden die deze christenen hebben begaan tegen de heidense slaven op die schepen'. Veelzeggend is de ontluisterende term die Nederlandse zeelieden gebruikten om het onderkomen voor vrouwen op het schip mee aan te duiden: 'het hoerengat'.

Tot op de dag van vandaag wordt de geschiedenis van slavenhandel en slavernij intensief en soms fel bediscussieerd. Op de eerste plaats gebeurt dat tussen historici onderling. De meer traditionele onder hen stellen dat slavernij nu eenmaal in die tijd een bedrijfstak was als ieder ander en in de Republiek in vergelijking met grote spelers in deze markt, zoals Engelsen en Fransen, in omvang bovendien weinig voorstelde en een opmerkelijk laag rendement had. Sommigen vragen zich daarom ook af waarom het desondanks meer dan twee eeuwen als economische activiteit is volgehouden. Een nieuwe generatie historici betwist nu deze zienswijze (en toon) door te laten zien dat weliswaar het Nederlandse aandeel in de Atlantische slavenhandel in totaal zo'n vijf procent is geweest, maar dat juist in de begintijd, gedurende de jaren 1640, de Republiek wel enige tijd de meest actieve was in deze markt en daarmee een van de grondleggers van het systeem.

Nog belangrijker, stellen zij, is dat slavenhandel en slavernij zo lang zijn gehandhaafd, niet zozeer vanwege het directe rendement, maar vanwege het substantiële belang voor de Nederlandse economie. Vaak wordt alleen gefocust op de mensenhandel, maar dat was slechts een onderdeel van het veel grotere slavernijsysteem, dat bovendien nog een stuk langer is gehandhaafd. Vrijwel alle producten van de slavenplantages werden pas in Nederland tot eindproducten verwerkt en verhandeld en tot in de kleinste dorpen van het land werd er geproduceerd voor de bevoorrading van de slavenkoloniën, nog afgezien van scheepsbouw, assurantie en financiering. Anderzijds lijkt dat effect zich toch vooral in de achttiende eeuw te hebben voorgedaan, waarin enige tientallen jaren nu grondig zijn onderzocht; inderdaad laat slavernij daarin een tamelijk substantiële economische bijdrage zien. Nog niemand heeft zich echter durven wagen aan een analyse van het economisch effect voor de gehele periode 1600-1863. Laat staan met inbegrip van de Nederlandse slavernij in Azië. Dat wordt waarschijnlijk ook bijzonder moeilijk en is, volgens andere historici, misschien ook wel minder relevant dan de economische effecten voor de betref-

fende slavenkoloniën en al helemaal niet voor de eeuwenlange sociale en culturele effecten op de betreffende landen en Nederland. Dat betreft dan zowel de slaafgemaakten als de slavenmakers en hun nazaten.

Dat laatste leidt tevens tot het tweede hedendaagse debat, dat gaat over de erfenissen en consequenties van deze geschiedenis – zowel voor zwart als voor wit – en hoe hiermee om te gaan. Wat het historisch onderzoek aangaat betreft dat vooral vragen over het perspectief van waaruit wordt geschreven, de soorten bronnen die worden gebruikt en inclusiviteit en diversiteit onder historici zelf. Daarnaast is er een veel groter maatschappelijk debat ontstaan, onder meer over de vraag of de overheid excuses voor het slavernij-verleden moet maken. In het jaar dat het Franse parlement een wet aannam die de slavernij en de slavenhandel erkende als een misdaad tegen de menselijkheid, in 2001, wilde de Nederlandse regering niet verder gaan dan haar ‘diepe spijt’ betuigen voor dit deel van de Nederlandse geschiedenis. Wel financierde zij een nationaal monument in Amsterdam ter herdenking van de slavernij en de afschaffing daarvan. Sindsdien is ieder jaar op 1 juli tijdens *Keti Koti* (‘de ketenen verbroken’) de regering prominent bij de herdenking vertegenwoordigd. Tegelijkertijd wordt in de samenleving fel gediscussieerd over de nalatenschappen in Nederland van het slavernijsysteem. Of het nu gaat om de *blackface*-figuur Zwarte Piet, of de positie van Afro-Nederlanders op de arbeids-, onderwijs-, of cultuurmarkt, het kernwoord is racisme. Steeds meer wordt daarbij om vormen van herstel gevraagd, ook vanuit Suriname en de Caribische delen van het Koninkrijk.

Kaart: Slavenhandelsgebieden van de WIC aan de westelijke kust van Afrika (Andreas Nijenhuis-Bescher, naar Arjan Braaksmā).

Lit. J.M. Postma, *The Dutch in the Atlantic Slave Trade, 1600-1815* (Cambridge: Cambridge University Press, 2008). – Wim Klooster, *Illicit Riches: Dutch Trade in the Caribbean, 1648-1795* (Leiden: Brill, 1998). – R. van Welie, ‘Patterns of Slave Trading and Slavery, in the Dutch Colonial World, 1596-1863’, in G.J. Oostindie (red.), *Dutch Colonialism, Migration and Cultural Heritage; Past and Present* (Leiden: Brill, 2008), 155-261. – M. van Rossum, *Kleurrijke tragedie; de geschiedenis van slavernij in Azië onder de VOC* (Hilversum: Verloren, 2015). – P. Brandon & U. Bosma, ‘De betekenis van de Atlantische slavernij voor de Nederlandse economie in de tweede helft van de achttiende eeuw’, in: *TSEG/Low Countries Journal of Social and Economic History*, 16:2 (2019), 5-46. – P.C. Emmer, *Geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel* (Amsterdam: Nieuw Amsterdam, 2019). – A. van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij* (Amsterdam: Boom 2020). – Transatlantic Slave Trade Database [www.slavevoyages.org/].

Alex van Stipriaan

> Koloniaal rijk; Usselincx (Willem); West-Indische Compagnie (WIC).